

Aardappellandjes en duinbeheer in de 19e eeuw (1):

# Het beheer in de Rijnlandse duinen tot 1845

door A.J. Thurkow

De ontginning van landjes in de duinen voor teelt van (voornamelijk) aardappelen kwam pas goed op gang na het uitbreken van de beruchte aardappelziekte in 1845. De 'duinzanders' of 'duinpiepers' bleken voor de plaag minder vatbaar, konden met weinig of geen bemesting worden geteeld en werden bovendien al spoedig om hun goede smaak zeer gewaardeerd.

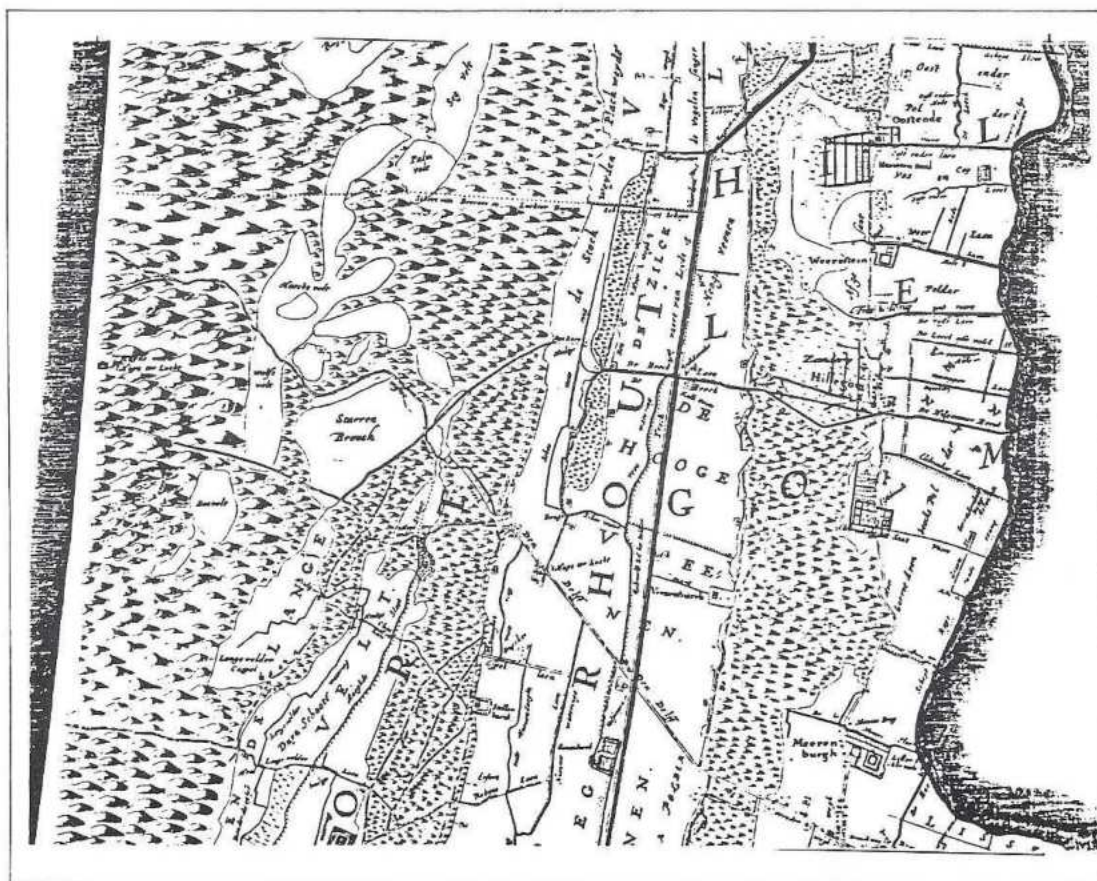
Van 1845-1860 breidde de aardappelcultuur zich in snel tempo en nogal geconcentreerd uit en de dreiging van landschapsverwoesting door verstuiving werd acuut. Dit gevaar werd op twee manieren bezworen. Ten eerste greep de beherende instantie (het Hoogheemraadschap van Rijnland) op effectieve wijze met verordeningen in en ten tweede verloor de aardappelteelt allengs haar karakter van "shifting cultivation" en werd met behulp van bemesting steeds meer op dezelfde terreintjes beoefend. De opkomst van de aardappelteelt in de duinen heeft al in de 19e eeuw bij velen de bewustwording verbreid en versterkt, dat een goed duinbeheer noodzakelijk was.

Het archief van het Hoogheemraadschap van Rijnland is een rijke bron van informatie over gebruik en beheer van het duingebied in vroeger jaren. Drs. A.J. Thurkow heeft nagegaan wat we uit oude stukken te weten kunnen komen over de aardappelteelt in de vorige eeuw in relatie tot het beheer van de duinen als zee-wering. In dit artikel worden de ontwikkelingen tot 1845 geschetst voor de duinen tussen Scheveningen en Wijk aan Zee. In de twee volgende afleveringen van DUIN komen achtereenvolgens de turbulente fase van 1845-1860 en de periode van na 1860 aan bod.

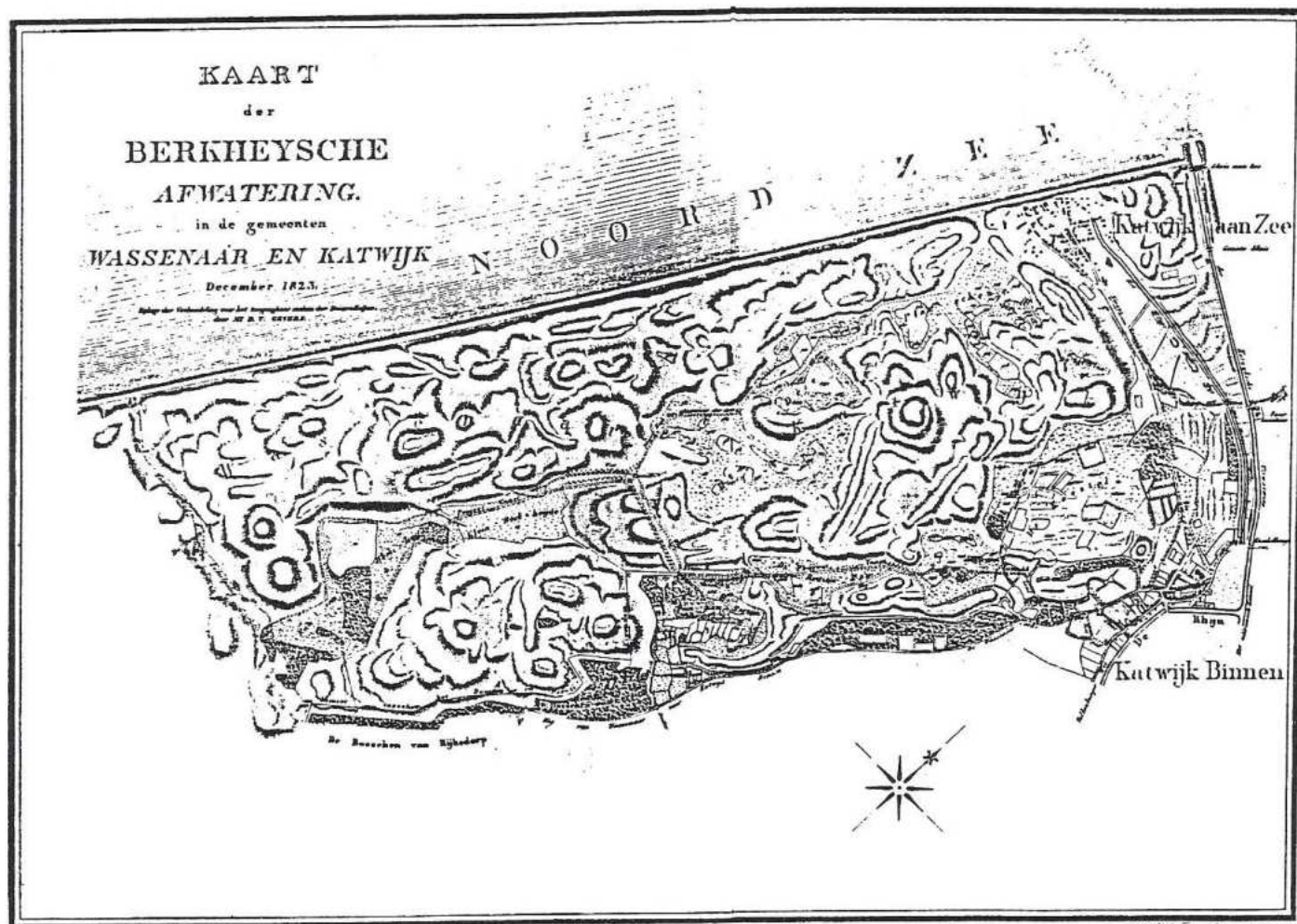
## Van 1100 tot 1800

De Hollandse duinen zijn reeds in de 12e eeuw grafelijk bezit geworden. Het (grafelijk)

Het zuidelijk deel van de AW-duinen op een kaart uit 1746. Rechts de Haarlemmermeer.







"Kaart der Berkheysche Afwatering", behorende bij de "Verhandeling over het toegankelijk maken der Duinvalleien", door D.T. Gevers, 1823.

domein heeft tot het einde van de 18e eeuw de functie van de duinen als jachtveld primair gesteld. Het streven om de lucratieve konijnenteelt zo hoog mogelijk op te voeren maakte natuurlijk het stuifgevaar in de duinen acuut. Daarom werden de aangrenzende dorpen van oudsher verplicht om helm te planten opdat het wild en hun voeding niet verstoord werd en de belendende landerijen behouden bleven. Men sprak in dit verband van "buurthelm" of "buurtplanting". Als tegenprestatie werd aan "schamele luijden" uit deze dorpen oogluikend toegestaan enig jongvee in de duinen te weiden (1). Deze regeling heeft kennelijk op den duur niet erg bevredigend gewerkt. In de 16e eeuw waren de dorpen gewoon om tezamen in de Rijnlandse duinen jaarlijks slechts ca. 19 ha te beplanten. De totale oppervlakte van dit gebied was ca. 10.800 ha.

Vanaf 1521 is het Hoogheemraadschap van Rijnland steeds meer bij de zorg van de beplanting betrokken. Het hoogheemraadschap was daartoe aanvankelijk niet direct verplicht, maar achtte het in belang van zijn ingelanden om de duinen als zeewering in goede staat te houden en schade door stuivend zand op aangrenzend cultuurland te voorkomen. Eind 16e eeuw werd de buurt-

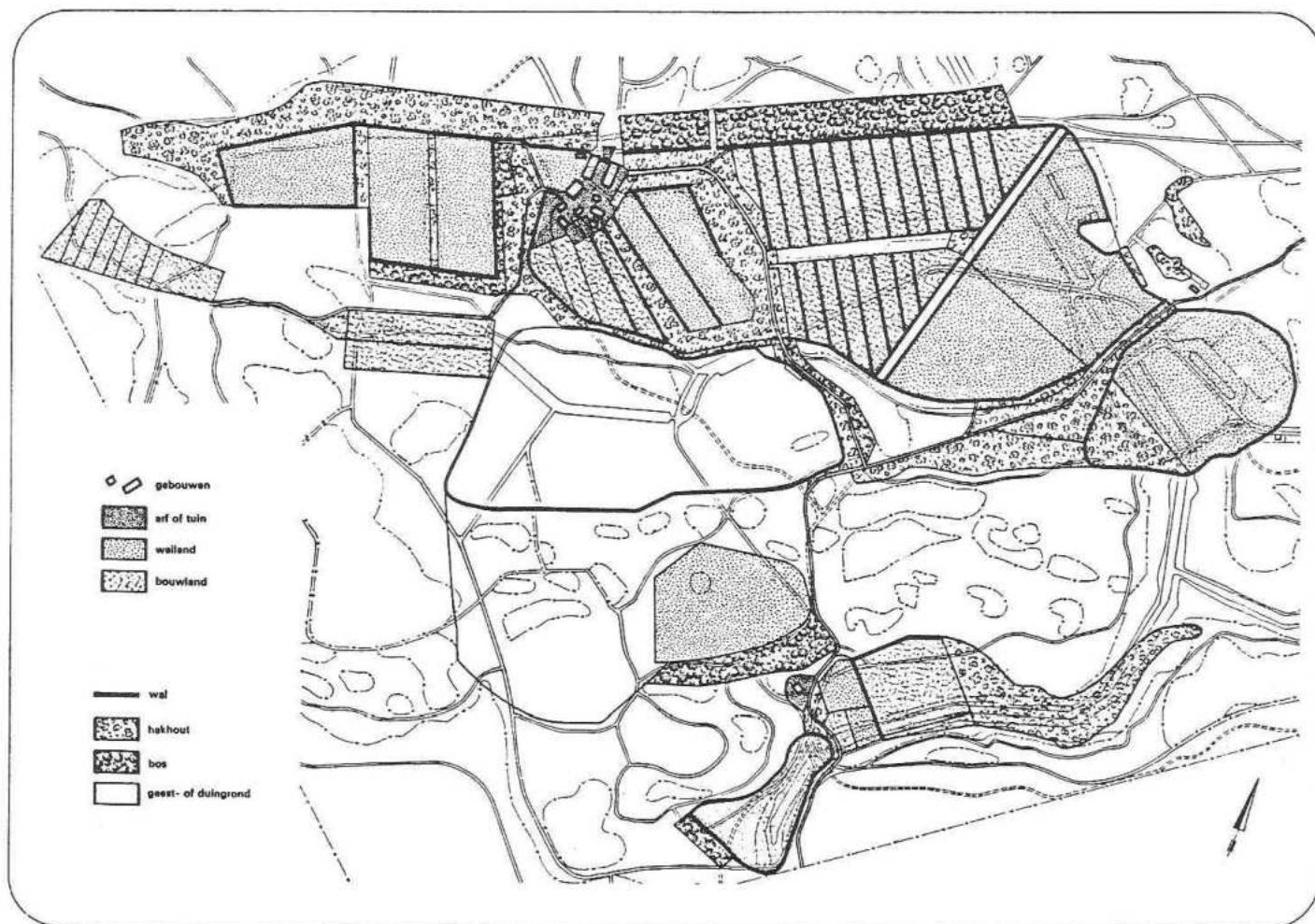
planting door Rijnland tegen een geringe jaarlijks door de dorpen te betalen vergoeding (in 1827 totaal f 115,-) overgenomen (2).

### 18e eeuw

Toen het domein in 1722 en in 1725 uitgestrekte duinterreinen ten noorden van Noordwijk aan particulieren verkocht, werden deze nieuwe eigenaren niet tot aanplant van helm verplicht. Rijnland bleef ook in deze terreinen het duinbeheer behartigen, maar kreeg van het domein hiervoor wel een vergoeding uitgekeerd, die eind 18e eeuw jaarlijks f 1102,- bedroeg. Bovendien betaalde het domein een subsidie van f 450,- per jaar voor het onderhoud van de Oostduinen nabij Scheveningen (3). De bedragen, die Rijnland in de 18e eeuw elk jaar aan het duinbeheer spendeerde, bedroegen echter vaak het acht-, negenvoudige van de som van bovengenoemde vergoedingen. Tussen 1735 en 1755 werd jaarlijks ca. 940 ha beplant.

### Tussen 1800 en 1845

In het begin van de 19e eeuw droeg het hoogheemraadschap zorg voor de beplan-



Kaart van de vallei Meyendel uit 1843 geprojecteerd op een recente kaart (uit Croin Michielsen (red.), 1974).

ting van 7/8 deel van het onderhavige duingebied en achtte het zelfs geboden deze taak ook reglementair vast te leggen (4). Rijnland heeft zich in die tijd grote inspanningen getroost om de duinen, die tijdens de staatkundige woelingen in de jaren rondom de eeuwwisseling nogal waren verwaarloosd, weer in begroeide staat te krijgen. Hiervoor werden jaarlijks bedragen rond f 8000,- à f 10.000,- aangewend. Honderdduizenden bossen helm werden geplant met een dichtheid van 235 bossen per ha (5).

In 1832 sloot het hoogheemraadschap een contract met het domein, waarbij wederzijdse betalingen tegen elkaar werden weggestreept, maar in elk geval werd vastgelegd dat Rijnland "jaarlijks en voor altoos" de beplanting in de duinen zou behartigen en voor zijn rekening zou nemen (6). Het hoogheemraadschap zag de duinen als een deel van de waterstaat "t welk evenzoo moet worden onderhouden als de Spaarn-dammerdijk" (7).

Eigenaren van duinterreinen, die door de verbeterde omstandigheden aan economisch exploitatie van de gebieden konden gaan denken, hadden een ander belang. Tot een belangenconflict is het echter tot 1845 niet gekomen, hoewel het domein omstreeks 1830 begonnen was landjes aan aardappeltelers te verpachten zonder de

moeite te nemen het hoogheemraadschap erover in te lichten. Doelstelling daarbij was "zooveel gronden als daarin voor beteeling vatbaar worden gevonden te benuttigen en voor den schamelten kustbewoner tot onderstand te doen strekken" (8). De omvang van dit verschijnsel bleef echter kennelijk gering, want uit het archief van Rijnland blijkt niets van verontrusting over de ontwikkeling.

Illustratief voor deze fase was de houding van het hoogheemraadschap in 1832 naar aanleiding van clandestiene omspittingen bij Noordwijk. Besloten werd de aardappelteelt hier maar oogluikend toe te slaan; het ging slechts om 0,3 ha, de duinen leden geen schade en de boosdoeners waren zeer behoeftige mensen (9).

drs. A.J. Thurkow is verbonden als universitair docent aan de Vakgroep historische geografie aan de Universiteit van A'dam.

### Bronnen

1. Not. 1865
2. AR. Loquet 130/7
3. Not. 1864
4. Regl. 1803, art. 23
5. OAR. no. 1102
6. AR. Loquet 26/84
7. OAR. no. 1102
8. OAR. no. 5977
9. OAR. no. 3949 en no. 5971

AR = Archief Rijnland  
OAR = Oud Archief Rijnland